

نقش افزایش جمعیت در اقتدار ملی

فاطمه اعتمادی*

مقدمه

جمعیت (از نظر ساخت، ترکیب و توزیع) یکی از مؤلفه‌های قدرت و اقتدار ملی و استحکام ساخت درونی قدرت هر کشور، عامل مؤثری در شکل‌دهی قدرت نظامی و اقتصادی کشورهاست. امروزه بحث جمعیت جامع‌تر و فراتر از چهارچوب سنتی مورد توجه قرار می‌گیرد و اهمیت کیفیت جمعیت و توانمندی‌های آن نیز به مراتب افزایش پیدا کرده است. مسئله جمعیت یا همان منابع انسانی، اصلی‌ترین نقش را در تولید قدرت ملی ایفا می‌کند تا آنجا که منابع مادی - منابع زیر زمینی و رو زمینی - و نیز توان تکنولوژیک، قدرت نظامی و حتی خود سرزمین در کنار عامل جمعیت، معنا پیدا می‌کند.^۱ در کشورمان شاهد سال‌هایی هستیم که به علل مختلف، سیاست کلی کشور به سمت کاهش جمعیت متمایل بوده و در این زمینه نیز تا حد قابل توجهی پیش رفته است. این در حالی است که روند کاهش جمعیت جوان در

* دانش‌آموخته جامعه‌الزهراء علیها السلام و کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث.

۱. ر.ک: جلیل روشندل؛ امنیت ملی و نظام بین‌المللی؛ ص ۷۱.

سال‌های آتی، می‌تواند کشورمان را از جهات مختلف در معرض خطرات جدی و جبران‌ناپذیری قرار دهد. روند کاهش جمعیت و تبعات ناشی از آن، تا آن اندازه جدی است که رهبر معظم انقلاب در سال‌های اخیر بارها این مسأله را با جدیت به مسئولین و مردم گوشزد نموده و خطرات تحدید نسل و راهکارهای افزایش جمعیت را به مناسبت‌های گوناگون بیان کرده است.

افزایش جمعیت از دیدگاه اسلام

اجرای سیاست‌های کنترل جمعیت، مخالف تعالیم و آموزه‌های دینی است. اگر چه قرآن کریم به صراحت درباره تولید و تکثیر نسل سخن نگفته است، اما برخی از آیات به ازدواج و آمیزش جنسی اشاره کرده‌اند که لازمه طبیعی آن، تولید نسل و فرزندآوری است. برای مثال اگر چه در آیاتی همچون «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ»^۱ و «فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ»^۲ به صراحت از افزایش جمعیت و تولید نسل سخنی به میان نیامده است؛ اما این معنا به دلالت التزامی از آنها استفاده می‌گردد. قرآن کریم با ستودن ازدواج، انسان‌ها را به فرزندآوری و افزایش جمعیت ترغیب کرده و یکی از مهم‌ترین اهداف ازدواج را - رسیدن به آرامش و کسب معنویات، افزایش روزی و برکت در زندگی - حفظ و تداوم نسل برشمرده است: «وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً»^۳ و خدا برای شما همسرانی از جنس خودتان قرار داد و از همسرانتان، فرزند و نوادگانی پدید آورد».

از نظر اسلام، ازدواج به عنوان عامل اصلی افزایش جمعیت، بهترین عامل

۱. نور: ۳۲.

۲. نساء: ۳.

۳. نحل: ۷۲ و نیز رک: نور: ۳۲؛ روم: ۲۱؛ نساء: ۱.

نجات یک جوان از آلودگی هاست؛ زیرا هواهای آدمی تحت قید و بند در آمده، چشم و دیگر اعضا از لغزش مصون مانده و آدمی در هنگام فشار غریزه، به محرم راز و همسرش نزدیک شده و خود را اقناع می‌کند؛^۱ چنانکه پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده است: «مَنْ تَزَوَّجَ أَحْرَزَ نِصْفَ دِينِهِ»^۲ هر کس ازدواج کند، نصف دینش را حفظ کرده است».

اگر چه ممکن است برخی اندیشمندان افزایش جمعیت را دلیلی برای افزایش فقر در جامعه انسانی بدانند، اما قرآن با رد کردن فقر به عنوان مانعی برای ازدواج، افراد را به ازدواج و توکل به خدا دعوت کرده است؛ زیرا خداوند تأمین زندگی چنین زوجی را وعده داده است: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُعْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ»^۳ مردان و زنان بی همسر خود را همسر دهید، همچنین غلامان و کنیزان صالح و درستکاران را اگر فقیر و تنگدست باشند، خداوند از فضل خود آنان را بی نیاز می‌سازد خداوند گشایش دهنده و آگاه است!». پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیز فرموده است: «مَنْ تَرَكَ التَّزْوِيجَ مَخَافَةَ الْعَيْلَةِ فَقَدْ أَسَاءَ ظَنَّهُ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنْ لَمْ يَلِدْ»^۴ هر کس از ترس عیالمند شدن ازدواج نکند، نسبت به خداوند عزوجل سوءظن دارد».

بر اساس شریعت اسلام، زیادی جمعیت فقط ابزاری برای تأمین قدرت سیاسی و اقتصادی جامعه یا منافع مادی برای والدین نیست؛ بلکه به سبب ارزش و جایگاه والای آن در اسلام است که مورد توجه خاص قرار گرفته است؛ چنانکه رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده است:

۱. حبیب الله طاهری؛ سیری در مسائل خانواده؛ ص ۴۵.

۲. محمد بن حسن حر عاملی؛ وسائل الشیعه؛ ج ۱۴، ص ۱۵.

۳. نور: ۳۲.

۴. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۵، ص ۳۳۱.

هنگامی که زن باردار می‌شود، همانند روزه‌دار شب زنده‌دار و مجاهد در راه خدا با جان و مال است و هنگامی که وضع حمل نمود، آنقدر اجر و پاداش دارد که قابل توصیف نیست و اگر در این مدت از دنیا رود، همانند شهید است و زمانی که به نوزدش شیر می‌دهد، با هر مکیدن شیر به او اجر آزاد کردن یک اسیر از نسل حضرت اسماعیل عَلَيْهِ السَّلَام را می‌دهند و تمام گناهانش آمرزیده می‌شود.^۱

علامه طباطبایی رحمته الله افزایش نسل مسلمانان برای از بین بردن بنیان شرک و فساد توسط آنان را از مهم‌ترین اهداف شریعت اسلام ذکر کرده و فرموده است: «در جنبه دیگر از مقاصد مهم شارع اسلام، افزایش نسل مسلمانان است و آباد کردن زمین به دست گروه مسلمانان تا شرک و فساد را از بین ببرند».^۲

سیاست غرب در کاهش جمعیت مسلمانان، به‌ویژه ایران

سال‌هاست سران «مجامع مخفی» جهانی مانند مؤسسه سلطنتی امور بین‌الملل، شورای روابط خارجی، جامعه بیلدبرگرها، فرماسونری و ... با طرح برنامه‌های گوناگون، زمینه نفوذ و اقتدار نظم سلطه بر مناسبات فرهنگی، سیاسی و اقتصادی ملل جهان را فراهم آورده و سرنوشت ملت‌ها و کشورهای مستقل جهان را به میل و اراده خود تغییر می‌دهند. یکی از مصادیق آشکار مداخله مجامع مخفی در سرنوشت ملت‌های دیگر، کاهش و کنترل جمعیت جهان است. در نشست سال ۲۰۱۱ بیلدر برگ که با حضور «آندرس فوگ راسموسن» دبیر کل ناتو، «خوآکین آلمونیا» معاون رئیس

۱. محمد بن علی صدوق؛ الامالی؛ ص ۴۱۱.

۲. سید محمد حسین طباطبایی؛ المیزان فی تفسیر القرآن؛ ترجمه سید محمد باقر موسوی

همدانی؛ ج ۴، ص ۱۸۹.

کمیسیون اروپا، «خاویر سولانا» مسئول سابق سیاست خارجی اتحادیه اروپا، «ژان کلود تریشه» رئیس بانک مرکزی اروپا، «هنری کسینجر» مشاور سابق امنیت ملی آمریکا، «بیل گیتس» رئیس سابق مایکروسافت، «رابرت گیتس» وزیر دفاع سابق آمریکا، «آنجلا مرکل» صدر اعظم آلمان، «جورج دیوید» رئیس شرکت کوکاکولا، ملکه هلند، «هاکان» ولیعهد نروژ، «پیتر برابک» رئیس شرکت نستله، «سوفیا» ملکه اسپانیا، «لوییز زاپاترو» نخست‌وزیر اسپانیا و ... در سنت‌موریس سوئیس برگزار شد، بر موضوع افزایش جنگ و کشتار به‌ویژه در منطقه خاورمیانه و کشورهای مسلمان به منظور کاهش جمعیت رو به افزایش جهان، تأکید شد.^۱ غرب به خوبی دریافته است که جمعیت، مهم‌ترین عامل قدرت در کشورهاست. از این رو مأموریت خود را در کشورهای مسلمان و رو به توسعه، تحت پوشش‌هایی مانند «آژانس صندوق جمعیت» از سال‌ها پیش آغاز کرده است. این صندوق که به سازمان ملل وابسته است، فعالیت خود در ایران را پیش از انقلاب آغاز، و تا به امروز و تحت عناوینی چون تنظیم خانواده، حقوق زن، بهداشت مادر و کودک دنبال کرده است. هدف اصلی این آژانس، چه در ایران و چه در دیگر کشورهای مسلمان، پایین نگه داشتن نرخ رشد جمعیت بوده است.

با اعمال سیاست‌های دیکته شده تنظیم خانواده از سوی غرب، رشد جمعیت ایران از سال ۱۳۴۶ تا شروع انقلاب اسلامی، روندی کاهنده داشت. پس از انقلاب اسلامی و با اجرای سیاست‌های تشویق مولید، رشد جمعیت افزایش یافت و در دهه ۱۳۵۵ - ۱۳۶۵ به رشدی نزدیک ۴ درصد رسید. پس از آن، با از سر گرفتن سیاست‌های تنظیم خانواده از سال ۱۳۶۸ به بعد،

۱. رک: ابراهیم شفیع سروستانی؛ «بایسته‌های تغییر سیاست جمعیتی با تأکید بر نقش رسانه ملی»؛

معرفت؛ شماره ۱۸۹، سال بیست و دوم، شهریور ۱۳۹۲، ص ۲۵ - ۴۴.

رشد جمعیت کشور مجدداً کاهش یافت.

اجرای شدن برنامه تنظیم خانواده که در حقیقت اجرایی شدن گام به گام نقشه دشمن در کاهش جمعیت ایران بود، به تدریج ساختار سنی جمعیت ایران را از وضعیت جوانی خارج کرد و به طرف سالخوردگی سوق داد. این در حالی بود که برژینسکی، مشاور امنیت ملی سابق آمریکا گفته بود:

از فکر کردن به حمله پیش‌دستانه علیه تأسیسات هسته‌ای ایران اجتناب کنید و گفت‌وگوها با تهران را حفظ کنید. بالاتر از همه بازی طولانی مدتی را انجام دهید؛ چون زمان، آمارهای جمعیتی و تغییر نسل در ایران به نفع

رژیم کنونی نیست.^۱

صندوق جمعیت سازمان ملل متحد در ایران که بین سال‌های ۱۳۶۹ تا ۱۳۸۳ با بودجه‌ای حدود ۲۵ میلیون دلار و با محوریت مسائل جمعیت و تنظیم خانواده به اجرا درآمد، نقش مهمی در روند نگران‌کننده تغییرات جمعیت در کشورمان ایفا کرد. مهم‌ترین اقدامات صورت‌گرفته در برنامه اول صندوق جمعیت سازمان ملل متحد که بین سال‌های ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۲ با ۴ میلیون دلار بودجه اجرا شد، عبارتند از: ایجاد ۳۰ مرکز آموزش ماما روستا و مروج تنظیم خانواده، تأمین اعتبار ایجاد ۹ مرکز آموزش عقیم‌سازی مردان و زنان (وازکتومی و توبکتومی)، اعزام پزشکان به خارج از کشور برای آموزش و گنجاندن مباحث جمعیتی در کتاب‌های نهضت سوادآموزی. در برنامه دوم صندوق جمعیت سازمان ملل متحد که بین سال‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۷۷ با ۱۰ میلیون دلار بودجه اجرا شد نیز اقداماتی مانند ایجاد ۱۵ مرکز آموزش ماما روستا و مروج تنظیم خانواده (آموزش ۱۵۰۰ ماما)، اعزام زنان داوطلب

۱. خبرگزاری دانشجو؛ «نرخ رشد جمعیت ایران بحران خفته در کمین»؛ ۱۳/۱۱/۱۳۹۳

ترویج تنظیم خانواده (رابطان بهداشت) به خارج از کشور برای آموزش و نیز احیای انجمن غیر دولتی تنظیم خانواده صورت گرفت. برنامه سوم صندوق جمعیت سازمان ملل متحد بین سالهای ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ با ۱۱ میلیون دلار بودجه، صرفاً در استان‌های بوشهر، سیستان و بلوچستان، کردستان، گلستان و شهر اسلام‌شهر با هدف کاهش نرخ باروری و افزایش استفاده از وسایل پیشگیری اجرا شد. متأسفانه برنامه چهارم این صندوق نیز اجرایی شده و اکنون برنامه پنجم آن نیز در دست اجراست.^۱

با به صدا درآمدن زنگ خطر ساختار جمعیتی در کشور و افزایش سالمندان، سیاست‌های کلی جمعیت در ۱۴ بند از سوی مقام معظم رهبری به رؤسای قوای سه‌گانه و مجمع تشخیص مصلحت نظام ابلاغ شد و ارتقای پویایی، رفع موانع ازدواج، تسهیل و ترویج تشکیل خانواده و افزایش فرزند، کاهش سن ازدواج و ... در دستور کار قرار گرفت. با اجرایی شدن بخش اندکی از این دستورات، جمعیت کشور در روزهای پایانی سال ۱۳۹۶ بیش از ۸۱ میلیون نفر اعلام شد.^۲

متأسفانه اکنون شاهد موج سالمندی در کشور هستیم؛ به طوری که آمارهای این پدیده به شدت در حال افزایش است و در حال حاضر نرخ سالمندان بالای ۶۰ سال در کشور ۹/۵ درصد است. ضمن آنکه تا سال ۱۴۰۰، این رقم به ۱۱ درصد خواهد رسید؛ اما آمار عجیب و نگران‌کننده دیگر آن است که پیش‌بینی می‌شود تا سال ۱۴۲۹ یعنی حدود سه دهه آینده، شمار سالمندان به بیش از ۳۲ درصد می‌رسد. این امر به ساختارهای اجتماعی و اقتصادی

۱. خبرگزاری مشرق نیوز؛ «رونویسی از نسخه جدید بیگانگان برای کاهش جمعیت ایران»؛

https://www.mashregnews.ir/news/۹۰۵۳۶_۱۳۹۷/۰۸/۰۳

۲. رک: مرکز آمار ایران.

کشور آسیب وارد کرده و کشور را دچار مشکل‌های جدی خواهد کرد.^۱ کاهش جمعیت و روند حرکت جمعیت از جوانی به سالمندی و پیری، اثرات سوء بسیاری به دنبال دارد. انقطاع نسل بشر، عدم رشد و توسعه اقتصادی و به تبع آن عقب‌ماندگی کشور، بی‌نشاطی جمعیت، آسیب‌های اخلاقی و تربیتی همچون خودبرتربینی و رفاه‌طلبی فرزندان در خانواده‌های تک فرزند و بیگانه بودن خانواده‌ها با مفاهیم ارزشی همچون قناعت، ایثار، کمک به هم‌نوعان، صبر، تحمل و ...، اختلال در جامعه‌پذیری و ارتباطات اجتماعی بچه‌های خانواده‌های کم‌جمعیت، معضلات روحی و روانی نسل آینده به دلیل بهره‌مند نبودن از موهبت‌های اجتماعی خویشاوندان (برادران، خواهران، عمه‌ها، خاله‌ها، دایی‌ها و عموها)، هنجار شدن فرهنگ اروپایی زندگی بدون فرزند در میان بخشی از مردم، هزینه نگهداری سالمندان و بالا رفتن هزینه‌های درمانی و بیمه‌ای، کاهش جمعیت جوان و نخبه‌کشور و ضعیف شدن نیروی دفاعی کشور، از جمله اثرات سوء و پیامدهای منفی کاهش جمعیت است.^۲

جمعیت‌افزایی، توان‌افزایی قدرت ملی

جمعیت، یکی از عوامل افزایش‌دهنده قدرت ملی کشور است. رابطه میان جمعیت و قدرت، یکی از موضوعات مهم مورد توجه کنشگران و بازیگران سیاسی است. آنها از این منظر به جمعیت نگاه می‌کنند که کمیت و کیفیت آن چه نقشی در افزایش یا کاهش قدرت ملی کشور دارد. از نظر آنها کلیدی‌ترین عامل توسعه، نیروی انسانی است. نیروی انسانی محور و

۱. وب‌سایت صالح قاسمی؛ «ایران، در انتظار سونامی سالمندی»؛ ۱۳۹۷/۱۲/۲۹.

<https://saleh-ghasemi.ir>

۲. خبرگزاری فارس نیوز؛ «پیامدهای اسفبار کاهش جمعیت ایران»؛ ۱۳۹۳/۰۸/۱۱

<https://www.farsnews.com/news/۱۳۹۳۰۸۱۰۰۰۱۳۶۰۰>

محركه رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. چهار عامل سرمایه مادی، سرمایه انسانی، عامل طبیعی و سرمایه زیرساختی و زیربنایی، از عوامل رشد و توسعه اقتصادی کشور محسوب می‌شوند. محدودیت هر یک از این عوامل، رشد و توسعه اقتصادی را محدود می‌کند. برای مثال اگر در کشوری سرمایه و منابع مالی قوی باشد، اما رشد جمعیت و به تبع آن منابع انسانی محدود گردد، فرایند رشد و توسعه عقیم خواهد ماند. از نظر کارشناسان توسعه اگر جمعیت کشوری جوان، مولد، فعال و کارا باشد؛ می‌تواند عامل رشد و توسعه بوده و برعکس اگر جمعیت کشوری سالخورده، غیرمولد، مصرفی و ناکارا باشد؛ مانعی برای رشد و توسعه خواهد بود.^۱

یکی از مؤلفه‌های مهم و محسوس قدرت و اقتدار یک جامعه، افزون بر سایر مؤلفه‌ها مانند توان نظامی، وسعت زمین، میزان منابع طبیعی و داشتن برنامه‌های استراتژیک و راهبردی، مؤلفه جمعیت است. پایین آمدن نرخ باروری، تهدیدات بسیاری را در حوزه‌های مختلف به دنبال دارد. از جمله تهدیداتی که موضوع کاهش جمعیت برای یک نظام به دنبال دارد، تهدیدات امنیتی است که مستقیماً اقتدار آن نظام را نشانه می‌گیرد. رهبر معظم انقلاب با اشاره به این موضوع فرموده است: «مسئله جمعیت تأثیر زیادی دارد در اقتدار ملی و افزایش نسل جوان و بزرگ بودن کشور از لحاظ جمعیت، خیلی تأثیر دارد در ایجاد اقتدار».^۲

در سال ۱۹۸۱ ماکسول تیلور، عضو شورای روابط خارجی رژیم اشغالگر

۱. ر.ک: محمد فولادی؛ «تأملی در سیاست کنترل جمعیت، آثار و پیامدهای آن»؛ معرفت

فرهنگی اجتماعی؛ شماره دوم، زمستان ۱۳۹۰، ص ۱۵۳ - ۱۷۹.

۲. بیانات در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳/۰۶/۱۳۹۳.

قدس در جریان مصاحبه‌ای درباره ازدیاد جمعیت صریحاً اعلام کرد: «من پیشاپیش به مردن بیش از یک میلیارد انسان فکر کرده‌ام. اینها در آفریقا، آسیا و آمریکای لاتین زندگی می‌کنند. بحران جمعیت و مسئله تأمین و عرضه غذا حکم می‌کند حتی برای نجات جان این اشخاص تلاش نکنیم». این سخنان نشان‌دهنده هراس فوق‌العاده تحلیل‌گران غربی از جمعیت جوان کشورهای اسلامی و به‌ویژه ایران است. آنها به خوبی می‌دانند که افزایش جمعیت جوان، افزایش اقتدار سیاسی در پی دارد؛ زیرا این قشر به هنگام خطر تمام انرژی خود را صرف دفاع از کشور و نوامیس خود می‌کند.^۱

تهدیدات فرهنگی، اقتصادی و نظامی ناشی از کاهش جمعیت، مولد تهدید امنیتی هستند که موجب تقویت یا تضعیف مسئله‌ای به نام اقتدار می‌شود. بالا رفتن سن ازدواج، بالا رفتن آمار طلاق، ایجاد تغییرات در هنجارها و جابه‌جایی مرزهای آن و ... سبب خروج جامعه از مسیر صحیح و آسیب‌پذیرتر شدن در برابر هجمه‌های فرهنگی شده و استحاله فرهنگی ناشی از کاهش جمعیت، می‌تواند عامل مهمی در تضعیف اقتدار ملی باشد.

کاهش جمعیت، آسیب اقتدار ملی

توسعه و رونق اقتصادی، وابسته به نیروی جوان و کارآمد است. کشوری که با پیری جمعیت روبه‌رو می‌شود، خودبه‌خود جمعیت جوان و نخبه‌اش دچار آسیب خواهد شد. از سوی دیگر دولتی می‌تواند در خدمت مردم باشد و از همه توان و ظرفیت منابع ملی، سرمایه و زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری برای توسعه اقتصادی جامعه استفاده کند که نیروهای جوان، فعال

۱. ر.ک: فائزه عظیم‌زاده اردبیلی و زهرا جلالی؛ «آسیب‌شناسی سیاست کنترل مولید و قانون تنظیم خانواده»؛ دو فصلنامه علمی ترویجی فقه و حقوق خانواده؛ شماره ۶۸، بهار و

و کارآمدی برای شتاب روند توسعه اقتصادی داشته باشد. به موازات پیر شدن جمعیت و کاهش نرخ رشد جمعیت، تولید نیز در کشور کاهش می‌یابد، در نتیجه بحران اقتصادی کشور را فرا خواهد گرفت. بنابراین توسعه‌یافتگی بدون برنامه‌ریزی و وجود منابع انسانی کمی و کیفی جوان، فعال و ماهر، مؤثر و نتیجه‌بخش نیست. در واقع کاهش زاد و ولد نه تنها یک کشور را به سمت جمعیت پیر سوق می‌دهد؛ بلکه به دلیل کاستن از جمعیت فعال و مولد، به تضعیف بیش از پیش ساختارهای اقتصادی و در نتیجه عقب‌افتادگی کشور از قافله توسعه جهانی نیز می‌انجامد. به عبارتی کاهش جمعیت، سبب کم شدن نیروی کار جوان و پویا نیز شده و رفته‌رفته به صنایع، تولیدات و اقتصاد آسیب می‌رساند و سبب ایجاد بحران اقتصادی می‌شود. نارضایتی مردم در کنار بحرانی شدن اقتصاد، می‌تواند در اندک زمان به بحران امنیتی مبدل گردد؛ هم‌چنانکه بسیاری از جنبش‌های اعتراضی در کشورها، در مشکلات و مطالبات اقتصادی ریشه دارد.

افزایش جمعیت سالمندان نیز جامعه را در مقابل تهدیدات نظامی آسیب‌پذیرتر می‌کند؛ به گونه‌ای که یا توان مقابله در برابر تهاجمات نظامی را نداشته یا به سازش‌های تحمیل شده برای فرار از بحران تن می‌دهند. چنان‌که در جنگ جهانی دوم «کورتین» نخست‌وزیر استرالیا هشدار داد که این کشور برای حفظ امنیت خود، همانند آسیای پرجمعیت، به جمعیتی سی میلیونی نیاز دارد؛^۱ زیرا در جنگ‌های مدرن امروز، تغییرات کمی و کیفی جمعیت به طور مستقیم و غیرمستقیم بر نیروهای مسلح در حوزه مدیریت سرمایه‌های انسانی و معماری ساختارهای نظامی از نظر ترکیب و بافت

۱. ر.ک: خبرگزاری فارس نیوز؛ «پرچم اقتدار بر بلندای شانه‌های جمعیت»؛ ۱۳۹۳/۰۷/۲۲
<https://www.farsnews.com/news/۱۳۹۳۰۷۲۰۰۱۰۳۷>

نیروی انسانی، تأثیر خواهند گذاشت.^۱ جامعه‌ای که در سطح بین‌المللی دارای جمعیت بیشتر و جوان‌تری است، می‌تواند دارای ارتش و قدرت نظامی قوی‌تری نیز باشد. دوران جنگ تحمیلی و حضور جوانان در عرصه‌های نظامی و عملیات‌های سرنوشت‌ساز، برگ برنده‌ای بود که ایران توانست در دوران دفاع مقدس آن را کسب کند. مطمئناً کشوری که دارای جمعیت اندک یا پیر باشد، توانایی رویارویی مقتدرانه در برابر تجاوز بیگانگان را نخواهد داشت. اگرچه امروزه اقتدار نظامی در مناسبات بین‌المللی از اولویت خارج شده است و دولت‌ها تسلط بر مناسبات جهانی را در اقتدار اقتصادی جست‌وجو می‌کنند، اما در شرایطی که جمهوری اسلامی ایران در معرض تهدیدهای جدی دشمنان سیاسی خود قرار دارد و آشکارا مورد تهدید قدرت‌های زورگو قرار می‌گیرد، نمی‌توان از این مزیت در راستای اقتدار نظامی کشور چشم‌پوشی نمود.^۲

۱. ر.ک: خبرگزاری صدا و سیما، نقش جمعیت در اقتدار ملی، ۱۳۹۶/۰۹/۰۲

<http://www.iribnews.ir/fa/news/۱۹۱۲۲۵>

۲. ر.ک: زهرا سوختانلو و اعظم رحمت‌آبادی؛ «تحدید نسل شیعه، تهدید جامعه ایران (علل کاهش جمعیت و پیامدهای آن)»؛ معرفت: سال بیست و دوم، شماره ۱۸۹، شهریور ۱۳۸۹، ص

بایدها و نبایدهای دوران عقد

محبوبه ابوالحسنی*

مقدمه

دوران عقد، دوران ساختن زیربنای مهم‌ترین و محبوب‌ترین بنا در نزد خداوند متعال است. اهمیت و ارزش این بنا در اسلام تا جایی است که اگر کسی در جهت تحقق آن بکوشد، در حقیقت در جهت حفظ نیمی از ایمانش تلاش کرده است. در این نوشتار برآنیم تا به تعریف این دوران از نگاه اسلام و ضرورت آن پیش از تشکیل زندگی در زیر یک سقف بپردازیم و راهکارهایی برای شیرین سپری کردن این دوران ارائه دهیم.

تعریف دوران عقد

تعریف عقد از نظر اغلب مردم، تعریف مشخص و واحدی است. اگر چه برخی افراد در سال‌های اخیر، دوران عقد را با دوران نامزدی اشتباه گرفته‌اند، اما در نگاه اغلب مردم از لحظه خواندن خطبه عقد دختر و پسر که طبق حکم پروردگار مهربان به همسری شرعی یکدیگر در می‌آیند، دوران عقد

* دانش‌آموخته جامعه‌الزهرائیه و کارشناس روانشناسی.

آغاز می‌شود و هنگام ورود به زندگی مشترک مستقل و به قول معروف آغاز زندگی در زیر یک سقف، این دوران پایان می‌یابد.^۱

عقد ازدواج، یک پیمان سه‌گانه است که شامل عقد شرعی، عقد قانونی و عقد اجتماعی می‌شود. منظور از عقد شرعی، همان صیغه عقد دائم است که در شرع مشخص شده است. عقد قانونی نیز همان ثبت رسمی ازدواج و پذیرش تعهدات قانونی و حقوقی ازدواج است و منظور از عقد اجتماعی، حضور خویشان و دوستان و جمعی از مردم، در زمان عقد ازدواج است.^۲

راهکارهای مدیریت دوران عقد

یکی از اموری که در زندگی مشترک نقش حساسی دارد، دوران عقد است. انجام ماهرانه و درست وظایف مخصوص این دوران، می‌تواند در بالندگی، پرباری و استحکام دوران‌های بعد تأثیر عمیقی بگذارد. میان عامه مردم مشهور است که یک روز دوران نامزدی، بهتر از یک سال دوران بعد از عروسی است. اگر چه این سخن مبالغه‌آمیز است، اما بیانگر حقیقت مهمی است. در واقع دوران نامزدی (عقد) از جهت‌هایی مهم‌تر، شیرین‌تر، پربارتر، لذت‌بخش‌تر و سازنده‌تر از دوران پس از عقد است که می‌توان در این دوران، شالوده و پایه‌های زندگی آینده را بنا نهاد.^۳ این دوران از زندگی مشترک، ویژگی‌ها و حساسیت‌های مخصوص به خود را دارد و لازم است جوانان با کسب مهارت‌های صحیح و کارآمد در زمینه مدیریت دوران عقد، این روزها را به شیرینی سپری نمایند. مشکلات مختص این دوران را به

۱. مهدی عدالتیان؛ بهترین و بدترین دوران عقد؛ ص ۱۱.

۲. مهدی میر محمد صادقی؛ آموزش پیش از ازدواج؛ ص ۱۷۳.

۳. برای اطلاعات بیشتر ر.ک: علی اکبر مظاهری؛ جوانان و انتخاب همسر.

راحتی پشت سر بگذارند و با کمک یکدیگر، زیربنایی محکم برای زندگی مشترکشان بسازند.

دوران عقد بهترین فرصت برای کسب مهارت‌های زندگی است؛ زیرا فرد در این دوران با مسائل اقتصادی مربوط به تشکیل خانواده، تحمل و تفاهم، مدیریت استرس، ارتباط مؤثر با همسر و مسائلی دیگر روبه‌رو می‌شود که برخورد مدیریت فردی او را می‌طلبد. کسب مهارت‌های زندگی، به فرد کمک می‌کند تا از این مسائل و موضوعات به راحتی عبور کند.^۱ برخی از مهم‌ترین راهکارهای مدیریت دوران عقد عبارتند از:

۱. افزایش شناخت

یکی از مسائل مهمی که باید مورد توجه ویژه دختر و پسر قرار گیرد و در دوران عقد، تمام تلاش و همت خود را صرف آن کنند، افزایش شناخت نسبت به یکدیگر است. مرحله اول شناخت که شناخت کلی و هماهنگی فکری و اعتقادی است، باید در زمان خواستگاری و با تحقیق و گفتگو حاصل شود و بدون آن نباید وارد عقد محرمیت شد. از آنجا که دختر و پسر از دو خانواده مختلف، ازدواج کرده و مدت کوتاهی است که با یکدیگر آشنا شده‌اند، نکته‌های مبهم و نامشخص زیادی دارند که باید با سلیقه، رسم و رسوم و ویژگی‌های اخلاقی یکدیگر آشنا شوند. به دست آوردن این شناخت‌ها، سرمایه ارزشمندی برای آینده است.^۲

مرحله گزینش در دوران نامزدی، تکمیل‌کننده شناخت است. زوجین در پرتو این آشنایی نزدیک و کامل، خود را برای تفاهم و سازگاری در زندگی

۱. مهدی میر محمد صادقی؛ آموزش پیش از ازدواج؛ ص ۱۸۲.

۲. برای اطلاعات بیشتر ر.ک: مهدی عدالتیان؛ بهترین و بدترین دوران عقد.

مشترک آماده می‌کنند. در واقع آن شناخت برای انتخاب، و این شناخت برای تفاهم و سازگاری است.^۱ به عبارتی دوران عقد، دوران خاصی از زندگی هر فردی است که افزون بر شیرینی خاصی که دارد، می‌تواند بسیار استرس‌زا باشد. در این دوران زوجین در مرحله آشنایی با خلق و خوی و روحیات یکدیگرند و با وجود روابط محدودی که تحت نظر خانواده‌ها وجود دارد، باید با علاقه‌مندی‌های طرف مقابل بیشتر آشنا شوند. از همین رو دوران عقد را دوران شناخت می‌نامند.

۲. انس با یکدیگر

به طور طبیعی ارتباط با فردی که تازه با او آشنایی صورت می‌گیرد، برای انسان راحت نیست و مدتی زمان لازم است تا انس روحی حاصل شده و از بیگانگی خارج شوند. این موضوع در دختر و پسری که تازه به یکدیگر محرم شده‌اند، به ویژه دختر و پسری که تا این زمان ارتباطی با نامحرم نداشته‌اند، بیشتر به چشم می‌خورد. دوران عقد این فرصت را به آنها می‌دهد تا با یکدیگر مأنوس شده و با محبت‌ها و رفتارهای پر جاذبه، هر کدام در دل دیگری جایی به خود اختصاص دهد.

۳. کاهش تدریجی وابستگی‌ها

معمولاً دختر و پسر در دوران مجردی، شبانه‌روز خود را در کنار خانواده می‌گذرانند. بنابراین طبیعی است که جدایی و زندگی در فضای جدید و در کنار فردی دیگر، کمی برایشان سخت باشد؛ به ویژه در دخترها که این وابستگی رنگ بیشتری دارد. دوران عقد، فرصتی مناسب برای پی‌ریزی این استقلال است.

۱. برای مطالعه بیشتر ر.ک: علی اکبر مظاهری؛ *جوانان و انتخاب همسر*.

از طرف دیگر والدین دختر و پسر نیز برای عروسی عزیزانشان احتیاج به آمادگی دارند. دوران عقد، فرصت لازم را برای این آمادگی در اختیارشان می‌گذارد،^۱ تا به تدریج به جدایی از فرزندانشان عادت کنند و هم بتوانند مقدمات زندگی فرزندانشان را آماده سازند.

۴. تمرین مسئولیت

دوران عقد، فرصت خوبی برای دختر و پسر در کسب و پذیرش مسئولیت است. آنها در این دوران می‌توانند با نظارت و رهنمودهای والدین، برای شروع زندگی مشترک و برخورد با حوادث و مسائل زندگی آرام آرام آماده شوند.^۲ پیش‌بینی مشکلات احتمالی، بررسی راه‌های ممکن برای مواجهه و مقابله با آنها و تمرین برای افزایش توان تحمل و استقامت در برابر گرفتاری‌ها، از جمله روش‌های قابل اجرا در این زمینه است.^۳

۵. استفاده از فرصت برای اصلاح زوجین

اگر کسی صفت یا خصوصیتی را در نامزدش مشاهده کند که مورد پسندش نباشد و بخواهد آن را برطرف یا اصلاح کند و یا صفت و حالتی را در او ایجاد کند، بهترین دوران برای این اصلاح و تغییر و تربیت دوران عقد است؛ زیرا هنوز روابط طرفین عادی نشده است و نسبت به هم احترام و محبت خاصی قائلند. در نتیجه پذیرش، بیشتر و زمینه اصلاح و تغییر مساعدتر است.^۴

۱. همان.

۲. مهدی عدالتیان؛ بهترین و بدترین دوران عقد؛ ص ۱۲.

۳. جمعی از نویسندگان؛ همسران همراه: سیره خانوادگی همسران علما و بزرگان دین؛ ص ۴۸.

۴. برای مطالعه بیشتر ر.ک: علی اکبر مظاهری؛ جوانان و انتخاب همسر.

۶. ابراز محبت

دوران عقد، فرصت خوبی است تا زوجین با رفتار، گفتار و اظهار محبت‌های خود در جهت افزایش محبت تلاش نمایند و ارتباط و انس خود را افزایش دهند. امام صادق علیه السلام فرموده است: «إِذَا أَحْبَبْتَ رَجُلًا فَأَحْبِرْهُ بِذَلِكَ فَإِنَّهُ أَتْبَتُ لِلْمَوَدَّةِ بَيْنَكُمَا»^۱ هر گاه کسی را دوست داشتی، او را بدان آگاه ساز؛ زیرا این کار دوستی را در میان شما استوار می‌سازد.

به اعتقاد روان‌شناسان بعضی از جملات به علت قوی بودن حافظه بلند مدت خانم‌ها، از ذهنشان پاک نمی‌شود و بهتر است همسران در تمام لحظات زندگی‌شان از جملات محبت‌آمیز استفاده کنند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با اشاره به این موضوع فرموده است: «این سخن مرد که به همسرش می‌گوید: دوستت دارم، هرگز از قلب او خارج نمی‌شود».^۲ این موضوع در مورد مردان نیز صادق است. در حالات عارف واصل، مرحوم آیه‌الله آقاسید محمدحسن الهی رحمته الله که برادر مرحوم علامه طباطبایی رحمته الله بود، آمده است که وقتی به خانه می‌آمد، اگر می‌دید که همسرش کنار پنجره ایستاده و او را نگاه می‌کند، با خوشحالی زایدالوصفی به سوی همسر خود می‌آمد و به او می‌گفت: «همین که تو بلند می‌شوی و از پنجره نگاه می‌کنی، همه چیز یادم می‌رود و تمام غم و غصه‌ها می‌ماند دم در».^۳

یکی دیگر از راه‌های ابراز محبت در این دوران عقد، دادن هدیه به یکدیگر است. امیرالمؤمنین علی علیه السلام فرموده است: «الْهَدِيَّةُ تَجْلِبُ الْمَحَبَّةَ»^۴ هدیه دادن،

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ اصول کافی؛ ج ۲، ص ۶۴۴.

۲. ملا محسن فیض کاشانی؛ الشافی فی العقائد و الاخلاق و الاحکام؛ ج ۲، ص ۱۳۸.

۳. جعفر صالحان؛ سلوک با همسر؛ ص ۶۴.

۴. حسین نوری؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ ج ۱۳؛ ص ۲۰۷.

جلب محبت می‌کند». از نکات مهم در هدیه دادن، محترم شمردن سلیقه و نیاز طرف مقابل است تا او بیشتر دلشاد گردد. البته باید توجه داشت که هدایا نباید تنها دارای جنبه مادی باشند؛ زیرا تهیه هدایای گران‌قیمت جز آنکه سطح توقع طرف مقابل را بالا می‌برد، خاصیت دیگری ندارد.

۷. گفتمان آینده‌سازی

یکی از فرصت‌هایی که در این دوران باید آن را غنیمت شمرد، فرصت گفتگوست. در دوران عقد، دختر و پسر می‌توانند با گفتگو، به برنامه‌ریزی و تعیین هدف‌ها و راهکارهای رسیدن به آن پردازند و با قول و قرارهای سازنده، به یکدیگر متعهد شوند که با افراد صالح و سالم رفت و آمد کنند و حرمت یکدیگر را نشکنند. برای ارزش‌های اساسی زندگی اهمیت قائل شوند و خواست خدا را سرلوحه زندگی‌شان قرار دهند. همچنین باید سعی کنند از طریق گفتمان، روحیات، خواسته‌ها و نقاط ضعف و قوت یکدیگر را بشناسند.

۸. آراستگی ظاهری

از نکات مهم در روابط زوجین در دوران عقد، رعایت وضع ظاهر است. خداوند زن را به گونه‌ای آفریده که در پی اظهار زیبایی است و مرد را به گونه‌ای آفریده که خریدار این زیبایی است و این امر یکی از عوامل تحکیم روابط میان زوجین است. دختری که در این دوران قبل از قرار ملاقات با همسرش، استحمام نموده و با لباسی تمیز و معطر به استقبال همسرش برود، قطعاً می‌تواند در دل او جا باز کند و او را عاشق خود کند. اگر پسر نیز در هنگام ملاقات با همسرش آراسته و خوشبو باشد، بدون شک رضایت همسرش را جلب خواهد کرد. رسول‌خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده است: «لَوْلَا أَنَّ الْمَرْأَةَ

تَصَّحَّ لِرُؤُوسِهَا لَصَلَّتْ عِنْدَهُ: ^۱ اگر زن خود را برای شوهرش نمی ساخت، بی گمان در دل او جا نمی گرفت».

حجت الاسلام محمدی ری شهری می گوید:

«امام خمینی علیه السلام در عقد دختر خواهرم، او را نصیحت کرد و فرمود: تو

جوری منزل را آماده کن و در منزل مهیا باش که شوهرت وقتی یادت

می آید که می خواهد بیاید منزل با شوق و ذوق بیاید. طوری نباشد که با

اکراه بیاید».^۲

۹. انتظارات معقول و منطقی

یکی از آفت های بزرگ دوران عقد، مقایسه همسر با دیگران و مقایسه خانواده او با دیگران و یا مقایسه برنامه های عقد و خرید و هدایاست. برای مثال زوجین سبک و چگونگی مراسم خود را با اطرافیان و دوستان مقایسه می کنند و یا در خریده ها و هدایای مخصوص این دوران، چشم و هم چشمی می کنند. چنین مسئله ای نه تنها سبب ایجاد دلخوری و کدورت میان طرفین و خانواده ها می شود؛ بلکه گاه سبب تیره شدن روابط پس از ازدواج نیز می شود. بنابراین باید از این مسئله دوری کرد و با مقایسه های بی جا، طرف مقابل را نرنجاند. اگرچه توقع و انتظار از همسر امری طبیعی است، اما اگر این انتظار و توقع از حد بگذرد، مسئله ساز خواهد شد.

۱۰. رعایت حقوق والدین

اگر چه عشق و علاقه دوران عقد بسیار ارزشمند است، اما دختر و پسر باید توجه کنند نباید از رعایت حقوق والدین غافل شوند. برای مثال پسری که از

۱. محمد محمدی ری شهری؛ تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث؛ ص ۳۸۷.

۲. غلامعلی رجایی؛ برداشت هایی از سیره امام خمینی علیه السلام؛ ج ۱، ص ۵۴.

قبل در کارهای مربوط به بیرون از خانه، کمک حال پدرش بوده است؛ اکنون نباید از پدرش غافل شود. همچنین دختری که در گذشته در کارهای منزل به مادرش کمک می‌کرده است، نباید اکنون کنار داماد مانند مهمان بنشیند و کاری انجام ندهد.

دوران عقد، دورانی است که فرد در حال گذار از خانواده اصلی به خانواده جدید است. در این دوران احتمال بروز مسائل و مشکلاتی میان عروس و داماد و خانواده‌ها وجود دارد؛ زیرا جایگاه و موقعیت فرد در حال تغییر است و توجه بیشتر به همسر و خانواده او، ممکن است اعضای خانواده اصلی را ناراحت کند و این تصور در آنها به وجود بیاید که ازدواج سبب از دست دادن یک عضو قدیمی و دوست‌داشتنی شده است. از همین روی واکنش عروس و داماد به این احساسات، می‌تواند حساسیت اعضای اصلی خانواده را کاهش یا افزایش دهد.^۱

دوران عقد، شروع جدی تعامل با خانواده همسر است. خرید عقد، رفت و آمد با خانواده همسر، پذیرش خانواده همسر، احترام اعضای خانواده به عروس یا داماد و احترام به خانواده آنها، دید و بازدید خانواده‌ها و ... از اهمیت زیادی برخوردار است. بی‌تجربگی در برخورد با خانواده همسر، می‌تواند عروس یا داماد را با مشکلات بسیاری روبه‌رو سازد.^۲

۱۱. اعتدال در زندگی

دختر و پسر در دوران عقد، کم‌تجربه و تازه‌کار هستند. این موضوع سبب بروز مشکلات متعددی می‌شود. یکی از آفات این بی‌تجربگی، افراط و تفریط در رفتار است. برای مثال باید در میزان رفت و آمدها حد اعتدال را

۱. مهدی میر محمد صادقی؛ آموزش پیش از ازدواج؛ ص ۱۸۸.

۲. همان، ص ۱۷۸.

رعایت کنند؛ نه آنقدر کم بروند که خانواده همسر گمان کنند پشیمان شده است و نه آنقدر زیاد رفت و آمد کنند که برای آنها خسته کننده باشد. نه آنقدر کم هدیه تهیه شود که به صفت بخل متصف شوند و نه آنقدر زیاد هدیه بدهند که خانواده طرف مقابل فکر کنند روی گنج خوابیده است.

رابطه دختر و پسر و خانواده هایشان در این دوران، باید گرم و صمیمی باشد؛ اما نباید به افراط و زیاده روی کشیده شود؛ چرا که اعتدال در هر کاری پسندیده است و افراط ناپسند. رفت و آمد زیاد، سبب خستگی دو طرف و لطمه خوردن به محبت ها می شود. به این نکته باید توجه کرد که در این رفت و آمدها، نباید هیچ گونه تحمیل و تکلفی به وجود آید و هیچ کدام نباید دارای توقع پذیری مفصل و سفره رنگین و هدیه های گران قیمت باشد و زوجین در هر حالی باید رعایت حال یکدیگر را بکنند.^۱

به دیدار مردم شدن عیب نیست ولیکن نه چندان که گویند بس

۱۲. رازداری

خداوند زن و شوهر را همچون لباسی برای یکدیگر معرفی کرده و می فرماید: «هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ».^۲ امام باقر علیه السلام نیز فرموده است: «مَا أَفَادَ عَبْدٌ عَبْدًا خَيْرًا مِنْ زَوْجَةٍ صَالِحَةٍ، إِذَا رَأَاهَا سَرَّتُّهُ، وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ»^۳ بنده مؤمن، هیچ بهره ای نبرده که بهتر از همسر خوب و شایسته ای باشد که هنگام حضور شوهر، مایه خوشحالی او و در غیاب شوهر، نگهدار ناموس و مال او باشد».

۱. برای مطالعه بیشتر ر.ک: علی اکبر مظاهری؛ *جوانان و انتخاب همسر*.

۲. بقره: ۱۸۷.

۳. عبدالله بن جعفر حمیری؛ *تقرب الاسناد*؛ ص ۲۰.

در دوران عقد گاهی مسائل و کدورت‌هایی پیش می‌آید که اگر قرار باشد سریع به دیگران گفته شود، افزون بر لطمه زدن به آبروی فرد، حل آن را با مشکلات بسیاری روبه‌رو می‌کند و با وجود حل آن مشکل، ذهنیت بدی از طرف مقابل برای دیگران ساخته شده است. بنابراین رازداری در این دوران، از نکات مهم و طلایی است که رعایت آن ضروری می‌باشد. خانمی می‌گفت:

برای اولین بار بود که با همسرم به بیرون از منزل می‌رفتیم. من از او خواستم مرا به جای دیدنی خاصی که سخت علاقه داشتم ببرد. او گفت جای دیگری را انتخاب کن که هزینه‌اش کمتر باشد و من جای دیگری را انتخاب کردم. اما وقتی به خانه برگشتیم، بلافاصله اعضای خانواده از من پرسیدند که کجا رفتید و پسر چطوری بود؟ من هم برای آنها عین واقعه را نقل کردم. آنان گفتند پس معلوم می‌شود که خسیس است. اگر خسیس نبود، لااقل برای اولین بار باید خواسته‌ات را اجابت می‌کرد. تصور خانواده درباره او این‌گونه شکل گرفت و رفتارهای بعدی او همیشه از این زاویه، تجزیه و تحلیل می‌شد. خودم هم از این موضوع ناراحت شده بودم تا اینکه دفعه بعد مرا به همان محل مورد نظرم برد و گفت: راستی دلم می‌خواست دفعه قبل تو را به اینجا بیاورم، ولی موقعی که لباس‌هایم را تعویض می‌کردم، یادم رفت پولی را که برای گردش در جیب پیراهنم گذاشته بودم، بردارم. به همین جهت نتوانستم تو را به جای دلخواهت ببرم. بعدها هم که شوهرم را به خوبی شناختم، دیدم نه تنها خسیس نیست؛ بلکه دارای ملکه سخاوت نیز می‌باشد. متأسفانه خانواده‌ام بر اساس همان گزارش اولیه، او را خسیس می‌دانند و تا کنون هر چه تلاش کرده‌ام،

این تصور غلط اصلاح نشده است. ای کاش کمی صبر کرده و تا این حد عجله نکرده بودم.^۱

۱۳. پرهیز از رابطه کامل جنسی

یکی از اهداف مهم ازدواج، ارضای نیازها و غرایز طبیعی بشر از راه صحیح و بدون گناه است. تحقق این هدف، مراحل و مراتبی دارد که در دوران عقد، موارد متعددی از آن تأمین شده است و زوجین از بودن در کنار هم لذت می‌برند. پیشنهاد می‌شود ارتباط کامل جنسی به زمان رسمی شروع زندگی در زیر یک سقف موکوله و در دوران عقد از آن پرهیز شود؛ زیرا اگر چه این عمل برای دختر و پسری که همسر قانونی و شرعی یکدیگر هستند، گناه و جرم نیست؛ اما ضررها و معایبی همچون بارداری و کم شدن علاقه به زندگی مشترک دارد که برای پیشگیری از آسیب آن، توصیه می‌شود از این برنامه خودداری شود.

۱. جمعی از نویسندگان؛ همسران همراه: سیره خانوادگی همسران علما و بزرگان دین؛